

КЪСНИЯТ ХАЙДЕГЕР И ПЕРСПЕКТИВИТЕ ПРЕД НОВИЯ РЕАЛИЗЪМ

Алекс Костова

Abstract. *The Later Heidegger and the Prospects for a New Realism.* The text examines the significance of Heidegger's understanding of truth for the development of pluralist tendencies in contemporary neorealist ontology. For this purpose, I discuss the following questions: (1) How does Markus Gabriel's ontology of fields of sense address the fundamental reasons behind the rise of antirealist philosophies from Hume and Kant to postmodernism? What are the (dis)continuities between his and Heidegger's non-representational and non-naturalist conceptions? (2) What is the relevance of Heidegger's conception of truth for the prospects of the neorealist turn in contemporary philosophy? Here I shall elaborate further the role this conception could play for explaining the crucial link between the scientific theories and the fields they study, as they are presented in Gabriel's theory.

Key words: Heidegger, truth, representation, ontology, Gabriel, new realism, fields of sense, pluralism

Реабилитацията на централното значение на онтологията за хода на тенденциите на философстване на ХХІ век предполага теоретичното осмисляне и развиване на нейните импликации за достъпни до реалността. В тази връзка концепцията за истината на късния Хайдегер би могла да проясни възможностите за адресирането на този проблем в неореалистките проекти. Обикновено нейната значимост бива разглеждана в светлината на деструктивната ѝ хватка по отношение на традиционната философия и нейния репрезентационизъм; акцентът тук обаче ще бъде поставен по-скоро върху креативния ѝ потенциал и перспективите, които идеята на Хайдегер за скриващо-разкриващия характер на истината открива за продуктивното усвояване на прозренията на критическата традиция в неореалистски рамки. Следователно, целта тук е да се покаже как антирепрезентационисткото схващане за истината на късния Хайдегер допринася за хомогенния синтез на реализъм и плурализъм в онтологията и епис-

темологията, и с това указва някои важни посоки за развитието на реалисткия обрат в съвременната философия. За да бъде тематизиран начинът, по който това би могло да се случи, ще разгледаме (1) Как новата реалистка онтология на Маркус Габриел адресира фундаменталните причини за възхода на антиреалистките философии от Хюм и Кант до постмодернизма? Как Габриел устоява на критиките срещу реализма като развива антирепрезентационистка концепция за истината? Какъв е континуитетът между неговите теоретични ходове и тези на Хайдегер? (2) С какво концепцията на късния Хайдегер за истината е релевантна за неореалистките дебати и какви перспективи открива тя за развитието им? Как модалностите на взаимовръзката между скриване и разкриване, присъствие и отсъствие, проясняват границите на знаниевите практики и техния прогрес? По-конкретно тук ще се занимаем със значението, което късния Хайдегер има за формулирането на концепция за връзката между научните теории и полетата, които те изучават, така както последните са представени в концепцията на Габриел. Това, от своя страна, би имало някои импликации за бъдещето на съвременния неореалистки дебат за взаимовръзката между истината, (не)съизмеримостта и прогреса. Основанията тук да бъдат разгледани тъкмо философиите на Габриел и Хайдегер се корени в обстоятелството, че и в двете биват формулирани антирепрезентационистки и антинатуралистки концепции за истината, които поставят акцент върху нейния разкриващо-скриващ характер.

Ако фундаменталната задача на съвременната философия е да съхрани прозренията на критическата традиция във философията, но като избегне нейните задънени улици и оттук, теоретичният песимизъм на фигури като Витгенщайн и Хайдегер, от централна важност за решаването ѝ е появата на онтологията на смисловите полета на Маркус Габриел. В този хоризонт тук ще скицираме неговата концепция за съществуването, знанието и смисъла, представена във влиятелната му книга *Смислови полета*. Нова реалистка онтология. Тя представлява мощен систематичен опит за прокарването на среден път между различните форми на догматизъм, от една страна, и релативизъм и скептицизъм, от друга. Този опит е осъществен по начин, който нито стилово, нито съдържателно, лесно може да бъде причислен

към континенталната или аналитичната традиция, и е вдъхновен от проектите както на Хайдегер и Бадиу, така и от тези на Витгенщайн и Фреге. С това Габриел решава по-общата задача на философията днес, а именно, да проблематизира из основи онези предпоставки, поддържащи опозицията между различните начини на философстване, аналитично и континентално, западно и източно, чието противопоставяне става все по-малко продуктивно.

Теорията за смисловите полета (Sinnfelder) е онтологическата основа, на която Габриел развива своите критики срещу епистемологически позиции като фундаментализма, конструктивизма, редукционизма, скептицизма и релативизма. Според тази теория, природата на съществуването се състои в явяването в смислово поле:

„Съществуването е явяване в смислово поле. Да съществуваш е да се явяваш обективно в смислово поле, където релацията на явяването по никакъв начин не е ограничена от никакви локални човешки-твърде-човешки условия за улавянето ѝ. Явяването е напълно нечовешко.“¹

Ако съществува нещо, ако има нещо, а не нищо, има плуралност от смислови полета. Ако има дори един единствен (one single) обект, за да съществува обектът, трябва да се явява в смислово поле, да изпъква на един или друг фон, и това ще рече, че трябва да има фон, полето. Все пак, за да съществува полето като такова, трябва да се явява в друго поле. Полетата не могат да бъдат такъв вид неща, които да могат да съдържат обекти, без самите те да бъдат съдържани, доколкото трябва да съществуват, за да съдържат нещо.²

Понятието за съществуване тук изразява онтологическо свойство *par excellence*³, и е отчетливо противопоставено на Хайдегеровия начин на употреба на понятието като модус на битие. За Габриел идеята за модуси на битието би била безсмислена заради имплицитния ѝ есенциализъм. Няма обекти или същности, които могат да имат различни модуси на явяване; напротив, обекти има само в смислови полета⁴. Понятието за явяване тук има изцяло онтологически смисъл:

1 M. Gabriel, M., Fields of Sense. A New Realist Ontology, p. 166.

2 Ibid., p. 167.

3 Ibid., p. 44.

4 M. Gabriel, *Neutraler Realismus*, in Buchheim, T. (ed.), *Jahrbuch-Kontroversen*

да се явяваш в смислово поле ще рече да принадлежиш на смислово поле. Следователно, явяването тук няма нищо общо с когнитивни процеси, освен ако тези процеси не са необходими за респективното Sinnfeld. Расе Фреге, смислите не са въпрос на репрезентации, иначе рефериращи към един и същ обект, а са определени като обективни модуси на презентация; обектите са снопи от такива модуси. Габриел извежда няколко фундаментални извода на основата на тези заключения.

Първо, няма фундаментални биващи, защото всяко смислово поле може да съществува само чрез явяването си в друго смислово поле. За да може в едно смислово поле да се явяват обекти, самото то трябва да бъде обект, който се явява в друго смислово поле. Понятия като „света“, „природата на реалността“, „структурата на реалността“, „основанията на битието“ и т.н., са когнитивно празни и изразяват само философски обърквания. Нищо не съществува по фундаментален начин и нищо не е необходимо условие за възможността за всичко останало. Светът не съществува, защото никое смислово поле не обхваща всички смислови полета, никоя същност не обединява всички същности. Това, което метаметафизическият nihilизъм на Габриел изразява е, че ако метафизиката е теория за тоталността, тя всъщност няма свой предмет и е невъзможно начинание.

Така, Габриел възприема прозренията на Хайдегеровата критика на субстанциалната онтология и особено на онтологическата, но избягва антиреалисткия ѝ уклон. Няма пропаст между битие и биващо, или между онтологично и онтично. Онтологическите определения на биващото не са проектирани върху него, за да направят възможно да ги осмислим; по-скоро, те са обективни модуси на презентация, които са конститутивни за самите биващи. Онтико-онтологическият дуализъм на Хайдегер е съмнителна трансформация на дуализма между емпирични и трансцендентални определения, които от своя страна могат да се проследят до метафизиката на материя и форма.

2, Freiburg/München: Karl Alber, 2016, s. 11-31. Тази статия може да даде нюансирана представа за начините, по които проектът на Габриел се разграничава от други проекти, които могат да се интерпретират като реалистски и плуралистски, като този на МакДаниъл, например, разчитащ на развитие тъкмо на Хайдегерианската идея за модуси на битието.

Хайдегер е склонен да смята онтичното за собствено без-смислено: ние го о-смисляме като проектираме онтологически определения върху него. Габриел отхвърля онтико-онтологическия дуализъм на без-смислени неща в себе си и придаващи им смисъл онтологични определения. Присъщо за обектите е да бъдат смислени, а обектите, в които те се явяват, са редуцируеми. Менталните феномени не могат да бъдат редуцирани до физически или химически процеси, макар да не са онтологически независими от такива процеси. В този смисъл както физикализмът, така и всеки друг вид онтологически редукционизъм, е форма на онтология.

Второ, след като няма пропаст между мислене и обекти следва, че няма и необходимост от репрезентационистка теория за истината. Истинните мисли не са репрезентации на обекти, а разкриват модуси на презентации, които са конститутивни за самите обекти. Този ход подкопава опозицията между реалност и явление, като показва, че обектите са неотделими от модусите си на презентация. Смыслите не са външни на самите неща, а са конститутивни за тях. По своята същност обектите са включени във факти и така се явяват, представяйки се под определени описания. Интенционалното съдържание не принадлежи на менталния акт; няма съдържание, различно от смисъла, който конституира обекта и се разкрива на субекта. Следователно, няма пропаст между природата на обектите и модусите им на презентация. Тази идея се намира в континуитет с усилията на Хайдегер за разработването на концепция за истината, която не е репрезентационистка и която трябва да покаже, че „мястото“ на истината не е съждението. При Хайдегер това усилие се проявява в идеята за самоманифестирането на биващото. Тук, макар да става дума за форма на самоманифестиране, има две съществени разлики. Първо, явяването на биващото е генерализирано и се простира отвъд погледа на *Dasein*. И второ, явяването не е исторично, а фалибилистко. Според рецензията на Тейлър Карман⁵ обаче, от гледна точка на Хайдегер, подходът на Габриел би бил по-скоро продукт на забравата на битието, тъй като редуцира съществуването до дескриптивното съдържание на смисъла. Това, според Карман, почива на характерното за мета-

5 T. Carman, *Gabriel's Metaphysics of Sense*, in *The Harvard Review of Philosophy*, Volume XXIII, 2016, pp. 53-59.

физиката объркване на *essentia* и *existentia* или с други думи, означава свеждане на битието до биващото, срещу което Хайдегер предупреждава. Това е така, доколкото изясняването на манифестирането на биващото в опита и разбирането държи ключа към развиването на понятието за явяване и отгук – за екзистенция. Въпреки това, концепцията разчита на редукионистко разбиране за смисъла. Погрешно би било да приписваме на обектите смисли, които те не притежават, но е погрешно и да допускаме пропаст между обектите и смислите и да приемаме последните за принадлежащи на репрезентационистки медиум, а именно, съзнанието или лингвистичните изрази.

Трето, положението, че познанието се съопределя от (свойствата на) обектите и от когнитивния апарат, има следствието, че същите обекти показват себе си по различни начини за различни видове субекти (като прилепи и хора). Тук трябва да изтъкнем, че това разбиране за истината не имплицира непременно релативизъм: има не-релативна истина, макар да е ограничена в рамките на смислово поле. В този случай, опасността от утвърждаването на противоречиви положения е мнима, (1) защото факт, който е истинен (за обект) в едно смислово поле не е погрешен (за същия обект) в същото смислово поле; (2) защото дори да имаме две противоречиви положения в едно смислово поле, ще сме способни да изберем фактът, който е истинен (за обект), който би съвпадал в двата случая⁶. (Не)съизмеримостта между това какви са самите неща и как те се явяват зависи от разкриващо-закриващия характер на иманентната на полето възможност на явяващите се смисли: един обект се явява в смислово поле като конституиран от смисли, но не от всички смисли, от които той е конституиран. В различните полета се разкриват различни негови смисли и този процес е потенциално безкраен. В този ред на мисли, условията за явяването на обектите не се явяват в същото поле като тях, както и условията за познанието на нещата могат да са непознати за нас⁷. Така имаме достъп до нещата сами по себе си, но нямаме

6 Въпреки това, (1) и (2) не отхвърлят възможността на съществуването на противоречиви обекти. Импликациите от тази съхранена възможност са важни с оглед на делегитимирането на абсолютните метафизически принципи.

7 A. Kanev, *New Realism, Pluralism and Science*, in *New Perspectives on Realism*, ed. Luca Taddio, Sesto San Giovanni, Milan: Mimesis

Архимедова гледна точка по отношение на тях, доколкото това как нещата разкриват себе си зависи не само от техните независими от съзнанието свойства, но и от особеностите на нашия начин на достъп до тях. Тази тенденция касае невъзможността ни да се извисим над менталната, лингвистична, сетивна и пр. обусловеност и да постигнем същността на нещата; но и не гледа на тази обусловеност като на абсолютна, както индикира постмодерната представа за характера на познанието. Напротив, плуралността на дискурсите, които тематизират различните смисли, представлява плуралност от (потенциално) неизчерпаеми пътища към трансцендирането на тази обусловеност. Другото следствие от онтологията на смисловите полета е, че достъпът ни до обектите бива осмислен като радикално фалибилистки. Дори най-добрите ни теории могат да бъдат отхвърлени: винаги има място за дълбоко изненадващи открития. Така новият реализъм на Габриел поддържа фалибилистка и плуралистка позиция, като отхвърля фундационализма и релативизма.

Четвърто, това преминава в епистемен плурализъм: смисловите полета са нередуцируеми едно до друго, плуралността от смислови полета изисква плуралност от нередуцируеми дискурси и практики на осмисляне на обектите в тях. Възможността за постигане на кохерентно знание в този смисъл се намира в континуитет по отношение на концепцията за *Lichtung*, като обаче успява да се откъсне от нейната фундационалистка и антиреалистка склонност. За да увеличаваме знанието си, е необходима реалистка легитимация както на различните начини за постигане на истина на различните смислови полета, така и на надпреварата между различните идеи с частично валидни перспективи в техните рамки. Тази идея има впечатляващите следствия да няма такова единно поле като науката, философията, религията и т.н. Изглежда важно да се изтъкне, че този епистемен плурализъм не води към простия факт на съ-съществуването на различни и нередуцируеми практики на осмисляне на епистемен обект, чиито постижения евентуално биха могли да бъдат кохерентистки съгласувани, тъй като такова тълкуване би било съвместимо с традиционни форми на онтологически и епистемологически монизъм. Става дума по-скоро за това да се обясни – и то реалистки – фактът

на частичността и несъизмеримостта на истините, които биват разкривани от тези практики. В този смисъл концепцията на Габриел за смисловите полета има ресурсите да критикува и да се противопостави на интелектуалната доминация на натурализма, сциентизма и калкулиращото мислене, но без да отхвърля теоретичната философия. Всички опити смисловото поле, характеризиращо човешкото съществуване, да се реконструира в рамките на физиката, химията, биологията, невронауката и компютърната наука, са обречени на провал – защото е нередуцируемо до други смислови полета. Можем да допуснем дълбоки грешки като се опитваме да осмислим съществуването си в натуралистски термини, а тези грешки могат да имат практически следствия. Но, в крайна сметка, редукционистките опити за осмисляне на съществуването не могат да успеят, поне доколкото сме свободни да преследваме истината.

В какъв смисъл късната концепция на Хайдегер разкрива перспективи за хомогенен синтез на реализъм и плурализъм в онтологията и епистемологията в рамките на концепцията на Габриел? Антирепрезентационистките разбирания на Хайдегер за истината, както и антинатуралистката му нагласа, го правят особено значима фигура за реализма днес. Тук ще разгледаме как е възможно идеята за вътрешната връзка между скриването и разкриването⁸ да ни помогне да развием новите реалистски възгледи за знаниевите практики и техния прогрес, като насърчи синтеза между реализъм и плурализъм в онтологията и епистемологията. До този момент Габриел все още не е развил напълно оформено гледище по отношение на връзката между научните теории и полетата, които те изучават. Концепцията на Хайдегер за характера на явяването на нещата като скриващо разкриване предлага възможност за очертаването на контурите на тази връзка, като от особена важност е, че тя има потенциала да постави под въпрос устойчивата – но мнима – двойка опозиция между еднозначното представяне или не на нещата. Тя е недостатъчно адекватна рамка на осмислянето на природата на поргреса; същностна черта на последния е по-скоро динамичното отношение на скриване и разкриване. В

8 Гледището в тази част се основава на А. Кънев, *Бележки върху диалектиката на фикционално и реално в науката и литературата*, в *Sine arte scientia nihil est*. Сборник в чест на проф. д.ф.н. Олег Георгиев, 2019, стр. 89-107.

крайна сметка същността на плуралисткото преопределяне на същността на истината не е да направи консистентно съгласуването на различни гледища, а да разкрие идеята за пълното репрезентиране на един феномен като твърде суров инструмент за осмислянето на проблемите за прогреса и истината.

Тази проблематика е важна по две причини. Първата е, че скептицизмът по отношение на епистемния статут на философията е подхранван от възхода на естествените науки. Затова преосмислянето на същността на представянето на нещата като частично би хвърлило различна светлина към проблема за дълбоките несъгласия, а оттам – за несъизмеримостта между философските и научни истини. Природата на несъизмеримостта между истините на философията и тези на науката от своя страна е стъпка към проясняването на отношенията между различните епистемни практики. Втората е, че концепцията за начина на явяване на нещата поставя въпроса за природата на философските истини на равнището на форма на плуралистки ревизиран епистемологически реализъм. Развитието на понятието за истина на Хайдегер има импликации, касаещи и двата въпроса.

За да открием пространство за научните революции и радикални изненади, трябва да вземем под внимание прозрението на Хайдегер за взаимовръзката между скриване и разкриване: повечето успешни теории не са напълно, а само частично истинни. Не можем да осмислим научния прогрес в реалистски рамки, ако не дадем централно място на понятието за частична истина или частична разкритост. Например Нютоновата механика, която продължава да бъде широко използвана за целите на практическите изчисления и инженерството, не е напълно, а само частично истинна⁹. Разбира се, една теория може да е частично истинна, защото някои от пропозициите ѝ са верни, а други са погрешни. Така верните пропозиции биха могли да бъдат отделени и други такива биха могли да бъдат дедуцирани от, или акумулирани върху, тях, а успешността на една теория би била редуцируема до тяхната истинност. Това обаче не изглежда, че представя адекватно случая на научните теории. Иначе научният прогрес би протичал гладко и кумулативно и не би се нуждаел от дълбоки

9 Както успехът на една теория не я прави непременно истинна, така и истината не гарантира успех непременно.

концептуални трансформации. Революционните теории не просто заменят погрешните пропозиции с верни пропозиции, като съхраняват всичко останало; те също така показват, че самите основи на най-успешните науки могат да бъдат трансформирани. Те ревизират основни понятия за пространството и времето и правят научния прогрес частично дисконтинуиетен. Бихме разбрали по-добре феномена на концептуалните и научни революции, ако изследваме идеята, че понятията ни не само ни помагат да достигнем самите неща, но и скриват аспекти от тези неща. Това вероятно е така, защото понятията ни включват различни идеализации¹⁰, за да направят обектите на познанието подходящи за строго (математическо) моделиране (формулиране). Някои идеализации са толкова силни, че успяват да редуцират сложността на феномена и да направят някои от неговите черти проследими само като скриват други аспекти от същия феномен. Доколкото дори най-добрите ни теории използват идеализации, те са ангажирани в скриващо разкриване. Такова гледище може да обясни защо и как научният прогрес към истината е частично дисконтинуиетен: за да разкрият самите неща по-пълно и адекватно, може би е нужно да ревизираме някои фундаментални понятия. Така, Айнщайн ревизира понятията за пространство, време и гравитация, за да трансцендира ограниченията на Нютоновата механика. Революционната ревизия на основните ни понятия по време на парадигмална революция е същностно събитийна: тя е непредвидима и често дълбоко изненадваща. Но, *pace* Томас Кун, по-често отколкото не, това е стъпка към обективната истина. За да се уверим, че границите на сегашните ни теории ще бъдат реализирани и преодолени, се нуждаем не само от плурализъм по отношение на различните дискурси, тематизиращи различните смислови полета, но и плурализъм по отношение на концептуалните подстъпи към едно и също смислово поле, дори когато става дума за поле, изучавано от естествените науки като физиката и химията. Тенденцията е традиционните реалистски концепции

¹⁰ Понятията, доколкото са абстракции, скриват аспекти от обектите си; затова, различни понятия могат да бъдат едновременно несъизмерими и истинни за същия обект. Това прави границите на скриването и разкриването същностно динамични и така прави възможно извеждането наяве на техните скрити конститутивни смисли.

за научния прогрес да акцентират върху силните страни на научните теории и да ги представят като приблизително истинни. Така те negliжират въпроса за природата на техните ограничения и с това насърчават сциентистки нагласи във философията. Задачата, обаче, е да се погледне честно и разумно на силите и ограниченията на научните дискурси. Най-добрите ни теории са приблизително истинни в определени граници – границите, в които разкриват своите обекти. Отвъд тези граници, обаче, те скриват аспекти на обектите си и така са по-скоро приблизително погрешни: точно както Нютоновата механика при много високи скорости. Така неореалистският подход, включващ идеята на Хайдегер за взаимообвързаността на скриване и разкриване, може да бъде адекватен за осмислянето както на силните, така и на слабите черти на научните теории, и с това да насърчи синтез на реализъм и плурализъм.